

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

УДК 336.13:378(477)

Варналій З. С.,

д.е.н., проф., професор кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

Красільник О. В.,

к.е.н., викладач кафедри фінансів, Київський університет ринкових відносин, м. Київ

РОЗВИТОК ФІНАНСУВАННЯ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ У ДЕРЖАВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Анотація. У статті виявлено проблеми фінансування підготовки кадрів у державних вищих навчальних закладах України. Визначено, що плата за навчання в державних ВНЗ розраховується відповідно до вимог бюджетного законодавства. З'ясовано практику визначення орієнтовної вартості навчання одного студента. Описано й враховано той факт, що переважна більшість витрат носять загальний характер: на факультетах, спеціальностях, курсах та групах. Пояснено, що державні університети в Україні не є прибутковими установами, тому вони не повинні покривати витрати на підготовку спеціалістів за розміром прибутку. Встановлено тенденції щодо розвитку фінансування підготовки фахівців у вищій школі України.

Ключові слова: фінансування, підготовка кадрів, вартість навчання, державне замовлення, фінансування підготовки фахівців.

Varnaliy Z. S.,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

Krasilnyk O. V.,

Ph.D., Assistant Lecturer of the Department of Finance, Kyiv University of Market Relations, Kyiv

DEVELOPMENT OF FINANCING SPECIALISTS TRAINING IN STATE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

Abstract. The article considers the problems of financing specialists training in the state higher education institutions of Ukraine. Tuition fees at state higher education institutions are calculated according to the requirements of the budget legislation. The study reveals the practice of determining the approximate cost of one student training. The results found that the calculation of the cost of training one student should take into account the fact that the vast majority of costs are of a common nature: at faculties, specialties, courses and groups. The article explains that state universities in Ukraine are not profitable institutions, so they should not cover the costs of training specialists by the amount of profit. The tendencies in the development of financing of training of specialists in the high school of Ukraine are determined.

Key words: financing, specialists training, tuition fees, government order, financing of specialists training.

Постановка проблеми. Ефективна реалізація політики у сфері вищої освіти неможлива без належного фінансування державних вищих навчальних закладів (ВНЗ) та інших освітніх установ, джерелами фінансування яких є як бюджетні кошти, так і кошти юридичних та фізичних осіб. Вагомість вирішення проблем, які пов'язані з фінансуванням

вищої освіти, зумовлена обмеженням обсягом та подекуди неефективним використанням наявних фінансових ресурсів і вимагає розробки нових підходів до організації фінансування вказаної галузі.

Широке впровадження досягнень науково-технічного прогресу призвело до збільшення кількості ВНЗ, зростання попиту на студентів та розширення

різноманітних освітніх послуг. Але така реакція на масове зростання галузі вищої освіти потребує більш гнучкої системи фінансування установ вищої школи.

Суттєвий вплив на обсяг бюджетного фінансування ВНЗ здійснює величина державного замовлення підготовки кадрів. Зміни у процесі формування державного замовлення, а також нові тенденції розподілу бюджетних місць та коштів на підготовку фахівців спонукають до більш ретельного дослідження та запровадження нових систем і моделей. Нині також відсутня єдина і визначена методика розрахунку оцінки та собівартості підготовки фахівця. Така модель, на нашу думку, повинна враховувати регіональні ознаки ВНЗ та студентів, а також їх категорії, спеціалізацію освітніх установ та напрямів підготовки (спеціальностей, рівнів, форм).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та практичні аспекти фінансування вищої освіти досліджували відомі зарубіжні економісти, зокрема: Н. Барр, Г. Бекер, М. Блауг, Д. Джонс-тоун, Т. Шульц та інші.

Фінансуванню освіти і науки в Україні присвячені роботи вітчизняних економістів: В. Базилевича, Т. Боголіб, О. Василика, В. Геєця, О. Грішнєвої, І. Каленюк, Е. Лібанової, В. Опаріна, К. Павлюк, А. Чухна, С. Юрія та інших.

О. А. Грішнєва визначає освіту як важливий елемент розвитку людини та суспільства. Освіта трактується як одна з основних цінностей, що сприяє розвитку, адже це планомірне поєднання навчання та виховання людини в інтересах суспільства та держави, яке визначається отриманням відповідних освітніх рівнів та вимог, які встановлені державою [1].

І. С. Каленюк стверджує, що фінансування освіти являє собою певну систему відносин по формуванню, розподілу та використанню різних фінансових ресурсів в освітній сфері. Відповідно, утворюється категорія “фінанси вищої освіти”, що являють собою різні фонди фінансових ресурсів, що утворюються в результаті взаємодії у сфері вищої освіти і сприяють та забезпечують функціонування профільних установ та закладів [2].

На думку Боголіб Т. М., фінансові потоки, що забезпечують діяльність ВНЗ, крім бюджетного фінансування, включають кошти за надання платних освітніх послуг громадянам, кошти за виконання договірних робіт для підприємств та організацій та кошти за надання ресурсів в оренду [3].

Віддаючи належне працям науковців стосовно фінансування вищої школи, варто зазначити потребу в постійному розвитку наукових поглядів на проблеми фінансування підготовки кадрів у державних ВНЗ та орієнтації досліджень на соціально-економічні трансформації науки і освіти.

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд ключових ознак фінансування підготовки кадрів у державних вищих навчальних закладах України.

З огляду на зазначену мету доречно:

- визначити проблеми фінансування підготовки кадрів вищих навчальних закладів в Україні;
- проаналізувати практику розрахунку орієнтовної вартості навчання (ОВН) одного студента;
- виявити тенденції щодо розвитку фінансування підготовки фахівців у вищій школі України.

Методологія дослідження. Розуміння фінансування підготовки кадрів у державних вищих навчальних закладах України зосереджено на установах III-IV рівнів акредитації державної форми власності як таких, що здійснюють підготовку кадрів найвищої кваліфікації відповідно до ступенів освіти за Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО) [4].

Фінансування державних вищих навчальних закладів у системі Міністерства освіти і науки України здійснюється за програмно-цільовим методом. Залежно від статусу, типу, наявності ліцензій та акредитацій, структури ВНЗ (наявність у складі коледжів, ліцеїв, музеїв, бібліотек) обсяг фінансування визначається за такими 5 основними програмами: КПКВ 2201040, КПКВ 2201160, КПКВ 2201100, КПКВ 2201150, КПКВ 2201380.

Але, зважаючи на те, що не всі державні вищі навчальні заклади мають у своєму складі різноманітні структурні підрозділи, все ж базою фінансування залишаються 2 програми: КПКВ 2201040 “Дослідження, наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами та державним замовленням, підготовка наукових кадрів, фінансова підтримка преси, розвитку наукової інфраструктури, наукових об’єктів, що становлять національне надбання, забезпечення діяльності Державного фонду фундаментальних досліджень” та КПКВ 2201160 “Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики”.

Для оцінки та аналізу практики фінансування державних ВНЗ за програмами КПКВ 2201160 “Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики”, а також КПКВ 2201280 “Підготовка кадрів Київським національним університетом імені Тараса Шевченка” використаємо дані фінансової документації (кошторисів) провідних навчальних установ України: Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (як таких, що увійшли до топ-550 світового рейтингу університетів QS 2018), Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету “Львівська політехніка” та Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (як таких, що входять та посідають перші місця у вітчизняних рейтингах кращих класичних ВНЗ країни) [5, 6].

Виклад основного матеріалу дослідження. За сучасних умов розвитку державні ВНЗ постійно потребують збільшення фінансових ресурсів. Вважаємо, що основними факторами, які формують обсяги фінансових ресурсів державних ВНЗ, є:

- матеріально-технічна база ВНЗ;
- обсяг державного замовлення на підготовку фахівців різних освітніх рівнів;
- плата за послуги, що надаються ВНЗ (НДР тощо).

На наш погляд, одним із важливих складових елементів фінансових ресурсів державних ВНЗ є плата за основну діяльність – освітню послугу, яка формується відповідно до попиту, пропозиції та конкуренції на ринку освітніх послуг.

Слід зауважити, що нормативно-правові акти, які регулюють процеси фінансування державних ВНЗ, мають певні суперечності. Так, бюджетні нормативно-правові акти заперечують деякі норми законодавства вищої освіти, звужують фінансову автономію державних ВНЗ [7]. Сучасні світові тенденції розвитку вищої освіти підкреслюють необхідність застосування диверсифікації джерел надходжень фінансових ресурсів та підходів до розподілу та обліку витрат [8]. Система реформування вищої освіти України повинна мати на меті зміну існуючих механізмів фінансування державних ВНЗ та використання гнучкої системи інструментів для отримання вищої освіти.

Основними джерелами фінансування державних ВНЗ у теперішній час є кошти державного бюджету (48-85%), які використовуються для підготовки кадрів та проведення наукових досліджень та науково-технічних розробок (рис. 1).

Видатки державних ВНЗ здійснюються відповідно до економічної класифікації видатків, яка

застосовується всіма бюджетними установами та одержувачами бюджетних коштів за економічними ознаками з детальним розподілом коштів за їх предметними ознаками, та складаються з поточних видатків та капітальних видатків [9].

У процесі дослідження видатків державних ВНЗ встановлено, що найбільшу питому вагу в кошторисі займають видатки на оплату праці. Це викликано тим, що освітня діяльність є інтелектуальною і трудомісткою, а відповідно, потребує великих обсягів витрат на оплату праці професорсько-викладацького складу та персоналу ВНЗ [10, с. 135-137].

Значна роль у роботі механізму фінансування державних ВНЗ відводиться нормам та нормативам при розподілі бюджетних ресурсів. Такі норми затверджують відповідні органи законодавчої та виконавчої влади. Дані норми та нормативи повинні враховувати сучасні тенденції та умови діяльності державних ВНЗ, що дозволило б забезпечити раціональний розподіл фінансових ресурсів закладів вищої освіти.

На нашу думку, однією з особливостей та важливим елементом системи фінансування державних ВНЗ є показник витрат на навчання одного студента, або вартість підготовки фахівця. Це середня величина, яка використовується при розрахунках обсягів бюджетних коштів для державних ВНЗ. Проте сьогодні відсутня конкретна методика визначення вартості підготовки фахівця відповідно до спеціалізації та регіональних властивостей установи вищої освіти.

Вважаємо, що калькуляція вартості навчання одного студента повинна враховувати той факт, що переважна більшість витрат має спільний характер: на факультети, спеціальності, курси, групи (проведення лекційних та семінарських занять, використання комп'ютерних класів, лабораторного обладнання,

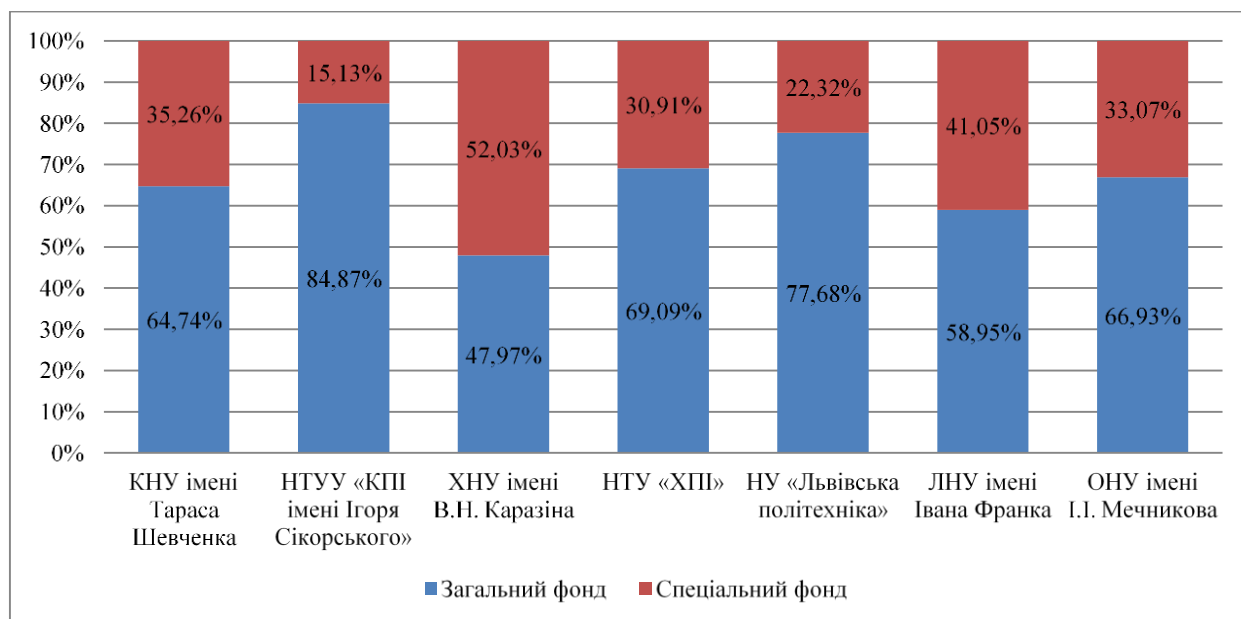

Рис. 1. Співвідношення загального та спеціального фондів у кошторисах ВНЗ за програмами підготовки кадрів ВНЗ III і IV рівнів акредитації на 2016 р., %

Джерело: Побудовано авторами за даними фінансової звітності ВНЗ

придбання канцелярського приладдя, проведення ремонтів тощо). Тому, на наш погляд, варто наголошувати лише про середню вартість освітньої послуги у розрізі напрямів підготовки, форм навчання, спеціальностей, курсів. Величина середньої вартості може знаходитися в достатньо широких межах, що зазвичай залежить та визначається багатьма чинниками, починаючи від кваліфікації професорсько-викладацького складу і закінчуючи ціною та складністю використовуваного лабораторного та іншого обладнання.

Варто зазначити, що складнощі проведення розрахунків витрат на підготовку одного фахівця подібні до аналогічних проблем визначення собівартості продукції на підприємствах виробничої та невиробничої сфер. В якості об'єкта калькулювання є види продукції, яка виготовляється, послуги та замовлення, які надаються, тощо. Об'єктом калькулювання в освітній діяльності державних ВНЗ є вартість підготовки студентів різних спеціальностей та форм навчання.

Насамперед, підвищується роль калькуляції в умовах ринкових відносин, коли кожній установі вищої освіти необхідно збалансовувати свої видатки з надходженнями, тому що економія та скорочення видатків є ключовими елементами збільшення доходів та розвитку матеріально-технічної бази ВНЗ.

Методика оцінки середньої вартості підготовки фахівців повинна враховувати вимоги відповідної законодавчої та нормативно-правової бази Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та інших міністерств та відомств. Але нині регулювання цього аспекту діяльності ВНЗ відбувається великою чисельністю нормативно-правових актів [10, с. 146].

Водночас існує ряд проблем з питань визначення середньої вартості підготовки одного фахівця у державних ВНЗ, а саме:

1) потреба враховувати чималу кількість законодавства;

2) багатовекторність підходів до врахування та визначення ваги елементів витрат у формуванні сукупної середньої вартості підготовки одного фахівця відповідної спеціальності (напрямку підготовки).

Основні витрати, які формують вартість освітньої послуги, наведені в табл. 1.

Орієнтовну середню вартість навчання одного студента варто обчислювати для кожного напрямку підготовки, а ВНЗ може встановлювати плату за навчання відповідно до попиту на ту чи іншу спеціальність.

Оскільки державні вищі навчальні заклади не є прибутковими установами, то вони і не повинні

Таблиця 1

Витрати, які впливають на формування вартості підготовки фахівця державних ВНЗ

Видатки вищого навчального закладу	КЕКВ	Покриття видатків	
		за загальним фондом	за спеціальним фондом
Оплата праці	2110	+	+
Нарахування на оплату праці	2120	+	+
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	2210	+	+
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	2220	—	+
Продукти харчування	2230	+	+
Оплата послуг (крім комунальних)	2240	+	+
Видатки на відрядження	2250	+	+
Оплата теплопостачання	2271	+	+
Оплата водопостачання та водовідведення	2272	+	+
Оплата електроенергії	2273	+	+
Оплата природного газу	2274	+	+
Оплата інших енергоносіїв	2275	—	+
Стипендії	2720	+	+
Інші виплати населення	2730	+	+
Інші поточні видатки	2800	+	+
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	3110	+	+
Капітальний ремонт житлового фонду (приміщень)	3131	—	+
Капітальний ремонт інших об'єктів (навчальні корпуси)	3132	—	+

Джерело: Складено авторами за даними фінансової звітності ВНЗ

закладати у вартість підготовки фахівця суму прибутку. Тому фактично вартість освітньої послуги дорівнює її собівартості попереднього періоду, що позбавляє ВНЗ можливості здійснювати видатки на поточні та капітальні ремонти, придбання необхідного обладнання та матеріалів, акумулювати кошти для розвитку матеріально-технічної бази, не кажучи вже про ймовірні наслідки та ризики зміни економічної кон'юнктури в державі. Варіантом вирішення такої ситуації могло б стати перекладення такої "надбавки до прибутку" при встановленні плати за навчання для студентів-контрактників. Проте розмір такої плати повинен бути адекватним ситуації на ринку праці та попиту на відповідні напрями підготовки з урахуванням регіональних особливостей [10, с. 148-149].

Тому, на нашу думку, орієнтовна вартість навчання (ОВН) одного студента за певним напрямом підготовки (спеціальності) розраховується за формулою (1):

$$ОВН_i = \frac{ОСВ_i * КСП_i}{Ч_{сi}} * K_{рег}, \quad (1)$$

де

ОВН_i – орієнтовна вартість навчання за напрямом підготовки (спеціальністю);

ОСВ_i – орієнтовна середня вартість навчання за напрямом підготовки (спеціальністю);

i – напрям підготовки (спеціальність);

КСП_i – ваговий коефіцієнт i-го напрямку підготовки (спеціальності) – визначає значимість певного напрямку (спеціальності) і залежить від таких чинників впливу:

1) попиту на фахівців на ринку праці та серед абітурієнтів за відповідною спеціальністю;

2) наукомісткості напрямку підготовки (спеціальності);

3) іміджу та престижності спеціальності;

4) іміджу та престижності навчального закладу;

5) ймовірності подальшого працевлаштування за здобутим рівнем освіти і підготовки;

6) очікуваного рівня майбутнього доходу випускника за обраною спеціальністю та ін.;

K_{рег} – регіональний коефіцієнт, що визначає вплив місця розташування державного ВНЗ, наявність структурних підрозділів та середнього рівня доходу населення регіону;

Ч_{сi} – середньорічна чисельність студентів i-го напрямку підготовки (спеціальності).

Аналогічним чином можна визначити орієнтовну вартість навчання за формою навчання, скоригувавши орієнтовну середню вартість навчання одного студента на коефіцієнт відповідної форми навчання.

Тому запропоновані розрахунки середньої вартості навчання одного студента у державних ВНЗ дозволять врахувати особливості кожного напрямку підготовки (спеціальності) та форм навчання. Адже такі обчислення будуть засвідчувати вплив різноманітних чинників на формування плати за навчання по відповідних програмах та напрямках підготовки і дадуть змогу формувати ефективні, оптимальні та економічно обґрунтовані обсяги фінансових ресурсів ВНЗ.

Необхідно наголосити, що вітчизняні заклади вищої освіти визначають наперед показники витрат, а ВНЗ провідних країн світу одержують державне

фінансування незалежно від вартості навчання одного студента. Університети самостійно встановлюють, який обсяг студентів вони підготують за виділені бюджетні кошти [11].

Система державного фінансування підготовки кадрів у вітчизняних ВНЗ залишилася незмінною; хоча такі явища, як планова економіка, розподіл фахівців, залишилися в минулому, але поняття державного замовлення надалі здійснюється в умовах використання командно-адміністративних механізмів, що не відповідають сучасним економічним відносинам. Представимо у табл. 2 розміри плати за навчання провідних державних ВНЗ за попитом у абітурієнтів під час минулорічної вступної кампанії 2016 р.

Загальні обсяги державного замовлення формує Міністерство економічного розвитку і торгівлі України відповідно до подання МОН та інших замовників, якими виступають НАН України, галузеві академії, міністерства, відомства, центральні органи виконавчої влади, інші державні органи, адміністрації. Вони є головними розпорядниками бюджетних коштів [12]. Формування державного замовлення здійснюється на підставі середньострокового прогнозу потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці [13].

Замовники передають кінцеві пропозиції по вартості навчання, обсягу замовлення та державних видатків після прийняття закону "Про державний бюджет". Згодом Кабінет Міністрів постановою затверджує обсяги державного замовлення по освітнім рівням, напрямам та спеціальностям.

Таким чином, питання формування та розподілу державного замовлення узгоджуються та регулюються великою кількістю нормативних актів, які деколи дублюються, нечітко регулюють процеси формування та розподілу, не визначають критеріїв розподілу кількості бюджетних місць для конкретного ВНЗ (виконавця), не зобов'язують державних замовників та виконавців висвітлювати інформацію про результати остаточного розподілу державного замовлення за відповідними напрямками (спеціальностями), ВНЗ.

Хоча загальний обсяг державного замовлення змінюється, але галузевий розподіл не зазнавав таких змін. Відбувається перерозподіл частки на користь точних наук, а частка суспільних знижується. Принаймні державним пріоритетом повинна бути інженерія, але абітурієнти надають перевагу суспільним наукам. Це пояснюється тим, що результати ЗНО з математики останніх років не відповідають вимогам конкурсу на точні науки [14].

Чисельність студентів, які навчаються за державні кошти, останніми роками зменшується. Це пояснюється результатом демографічної кризи 90-х років, зниженням результатів абітурієнтів та новим порядком визначення прохідного конкурсного балу, в результаті окупації територій держави, а також застарілим технічним оснащенням та обладнанням технічних ВНЗ. Такі причини зумовили невиконання державного замовлення у попередні роки (рис. 2, 3).

Таблиця 2

Розмір плати за навчання згідно з контрактом за рік у провідних ВНЗ на популярні спеціальності вступної кампанії 2016 р. для 2017/18 навчального року, ОКР «Бакалавр», денна форма навчання, грн

Спеціальність	КНУ імені Тараса Шевченка	НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського»	ХНУ імені В.Н. Каразіна	НТУ «ХПІ»	ЛНУ імені Івана Франка	НУ «Львівська політехніка»	ОНУ імені І.І. Мечникова
014 «Середня освіта»	26250/39900	-	13900	-	7647/10570/13872	-	9612/11467
141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка»	-	15300	-	9900	-	7700	-
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»	29400/42000	-	16400	9900	12414	11500	14010
133 «Галузеве машинобудування»	9200	12200/13800	-	9900	-	7600	-
081 «Право»	46200/50400	24700	21500	-	22490	18000	18261
071 «Облік і оподаткування»	26250	-	10500	9900	11248	11500	12141
122 «Комп'ютерні науки та інформаційні технології»	29400/30000/44100	17400	10500/13900	9900	10570	11800	9612
073 «Менеджмент»	29400	24700	16400	9900	11248	11500	13263
035 «Філологія»	26250/39900/54600	24700	17300/21500	9900/10900	10570	10900	18261
051 «Економіка» (Міжнародна економіка)	26250/29400/31500/42000/33600/44100	27600	10500 (17700)	9900	8624 (18075)	11500	9612
076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»	29400	-	10500/11900	9900	11248	11500	-

Джерело: Складено авторами за даними фінансової звітності ВНЗ

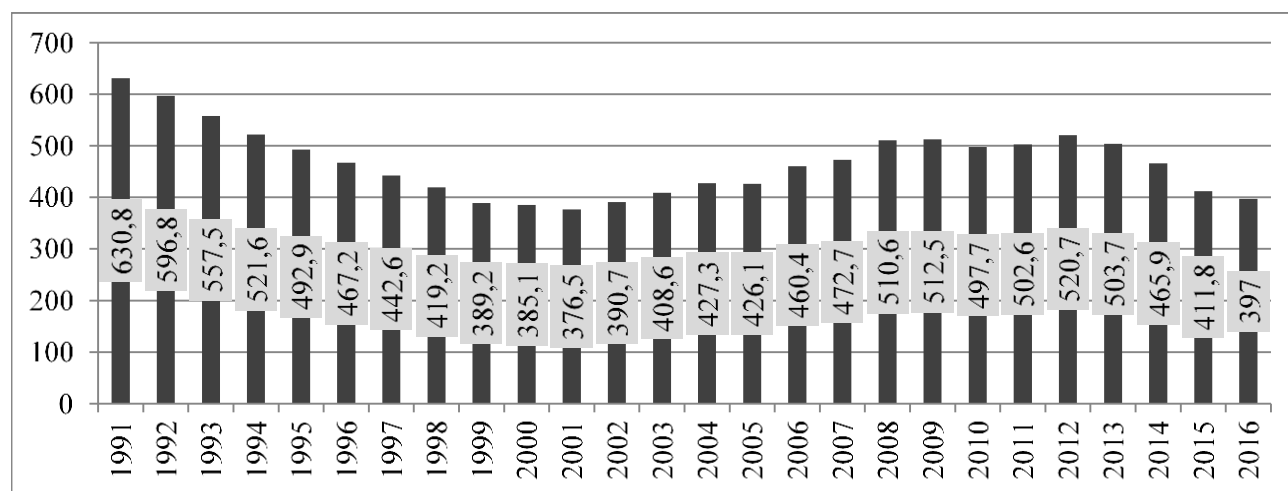

Рис. 2. Рівень народжуваності в Україні, тис. осіб (1991-2016 рр.)

Джерело: складено авторами за даними статистичних бюлетенів Державної служби статистики України [15]

Виникла проблема суттєвого зменшення абітурієнтів, яка в найближчі 3 роки буде посилюватися, що повинно стати сигналом готовності до такого стану справ з боку самих ВНЗ.

Незважаючи на абсолютне зниження загальної кількості вступників, частка тих, хто вступає за кошти державного бюджету та місцевих бюджетів, зростає. Чисельність прийому студентів знижується більш швидко, ніж держава зменшує кількість бюджетних місць. Тому навіть при зниженні кількості місць державного замовлення за останні 5 років загальний конкурс на місця за бюджетні кошти за різними освітніми програмами не збільшується (рис. 3).

Крім того, на формування обсягів державного замовлення впливають кадрові інтереси університетів, які вимушені пропонувати державне замовлення відповідно до того, скільком викладачам потрібно забезпечити працевлаштування та оплату праці. Ці обставини викликані дією постанови Кабінету Міністрів України №1134 від 17.08.2002, згідно з якою розраховується кількість ставок викладачів через норматив співвідношення кількості ставок до кількості студентів [16].

освітні програми, які користуються попитом у вступників. Така ситуація притаманна технічним, аграрним ВНЗ. У подібних установах якість підготовки фахівців на нетипових та непрофільних для них програмах істотно відрізняється від рівня якості підготовки аналогічних фахівців спеціалізованими ВНЗ. Але плата за такі освітні послуги від студентів, які навчаються за контрактом, є додатковим джерелом надходжень для вищезгаданих закладів [17].

З прийняттям нової редакції закону “Про вищу освіту”, який суттєво не змінив систему державного замовлення, змінилася процедура розподілу, де спроби впровадження методу “гроші за студентом” були використані під час вступної кампанії 2016 року. Вступники отримували право навчатися за державним замовленням на основі загальнонаціональних рейтингів по відповідному напрямку підготовки, спеціальності, освітньої програми. Зарахування відбувалося відповідно до рейтингу абітурієнтів та конкурсу у відповідному ВНЗ, пріоритетності та вибору абітурієнта. Отже, за такими умовами зарахування та вступу абітурієнт отримував право навчатися за державні кошти у визначеному ВНЗ.

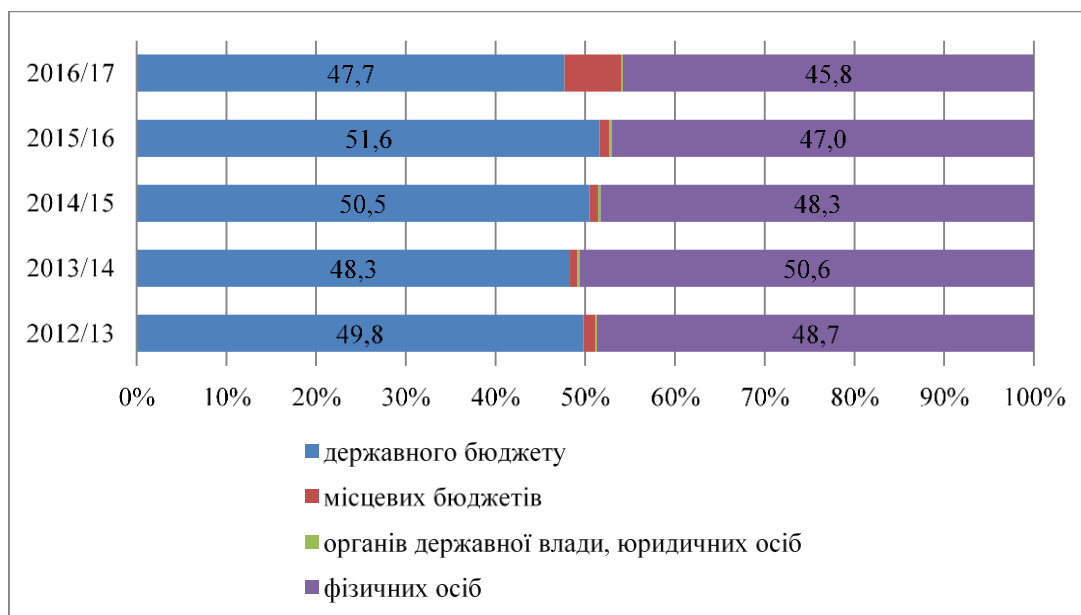

Рис. 3. Питова вага прийому студентів за різними джерелами фінансування навчання на початок відповідного навчального року, %

Джерело: складено авторами за даними статистичних бюлетенів Державної служби статистики України [15]

Така ситуація спричиняє жорстку прив’язку чисельності викладачів до кількості студентів і створює такі умови, коли стає неможливим відратування студентів за неуспішність задля збереження науково-педагогічних працівників. Якщо таке співвідношення не буде скасоване чи змінено, то в умовах, в тому числі і тих демографічних, що склалися, це призведе до зменшення кількості штатних працівників та збільшення сумісників і зростання кількості укладених короткострокових контрактів при працевлаштуванні.

Коли відбувається планування обсягів державного замовлення, деякі ВНЗ прагнуть відкрити

Під час вступної кампанії 2017 року до рейтингового балу вступника запроваджуються нові коефіцієнти: регіональний, галузевий та сільський.

Разом з тим, є певні недоліки та ризики у проведенні нового підходу при розподілі державного замовлення. Так, пріоритети вступника не завжди засвідчуватимуть, що бюджетні кошти будуть спрямовані до кращих та сильніших ВНЗ. Адже абітурієнти перш за все будуть обирати місце навчання не за якістю освіти, а за доступністю. Тому може виникати ситуація, коли на популярні серед абітурієнтів спеціальності (соціальні, гуманітарні), які готують ВНЗ різного рейтингу, студенти швидше за

все будуть керуватися можливістю зарахування на місця державного замовлення, ніж ймовірністю отримання якісного навчання та знань. У свою чергу, це викличе складнощі у прогнозуванні чисельності місць державного замовлення для ВНЗ внаслідок непередбачуваності поведінки вступника і його вибору місця навчання відповідно до запровадженої системи розподілу державного замовлення та бюджетних місць. Отже, існуюча система дає можливість студентам безкоштовно навчатися у тих ВНЗ, де легко подолати вступний конкурс та навчатися за державні кошти, незважаючи на можливість більш якісних освітніх програм.

Отже, такі нововведення у подальшому створюють труднощі у межах існуючих нормативів, адже пізніше доводиться приводити у відповідність до законодавства навчальне навантаження, кількість посад, штатні розписи, оплату праці викладацького складу, стипендіальні фонди та інші показники діяльності ВНЗ, що в кінцевому рахунку впливає на обсяги фінансових ресурсів державних ВНЗ. Слід відзначити, що кошти державного бюджету на виплату стипендії закладаються у загальний фонд бюджету та кошторисів ВНЗ. Тоді і розмір стипендіального фонду складніше прогнозувати та доводиться переглядати.

Тому, на нашу думку, зміни у системі державного замовлення повинні бути не тільки у частині зміни умов розподілу державного замовлення, а бути комплексними і охоплювати усі аспекти системи підготовки кадрів вищими навчальними закладами.

Ще однією стороною системи державного замовлення є взаємовідносини роботодавців як представників ринку праці та ВНЗ як виконавців. Зазвичай роботодавці не прогнозують обсяги необхідних фахівців через нестабільність та непередбачуваність політичної та економічної ситуації, адже не гарантують можливості працевлаштування. Відображенням такої ситуації є відсутність тісної співпраці, зокрема по визначенню необхідних освітніх програм та їх відповідності потребам ринку праці, сучасним тенденціям розвитку економіки і науки, здійсненні відповідної практичної підготовки тощо. Тому бізнесові структури мають можливість працевлаштувати студентів, що мають фундаментальні знання, але продовжують навчання, надаючи їм професійну підготовку, але при цьому заощаджувати на заробітній платі.

Фактично фінансування державного замовлення спричиняє утримання ВНЗ, а не організацію навчання фахівців відповідно до пріоритетних напрямів розвитку економіки та ситуації на ринку праці. Тому, на нашу думку, є доцільним проведення постійного аналізу ринку праці для унеможливлення ситуації, що складається, в якій урядом замовлено та профінансовано навчання фахівців, які виявляються незатребуваними як для держави, так і для економіки в цілому. А потім виникає ситуація, коли необхідно профінансувати перекваліфікацію таких спеціалістів та виплачувати соціальні допомоги у зв'язку з їх безробіттям. Державна політика повинна

бути спрямована на підтримку та фінансування тих освітніх програм, спеціальностей, які не є популярними у абітурієнтів, але дефіцит спеціалістів з таких напрямів підготовки може спричинити суттєве погіршення результатів роботи певної галузі.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Відповідно до умов, які склалися з внутрішньоекономічною та політичною ситуацією в Україні, розміром доходів громадян та доступністю вищої освіти за кордоном, в тому числі можливостями безкоштовного та пільгового навчання, все більше студентів обирає навчання за кордоном.

Кошти, які надходять для фінансування вищої освіти, не забезпечують потреби цієї галузі у фінансових ресурсах. Тому проблема швидше за все виникає не в кількісних обсягах фінансування, а в системі та механізмах перерозподілу даних ресурсів.

Тенденції переходу освіти на ринкові засади призводять до того, що освіта стає доступною для більш заможних, ніж талановитих. Відтак і зменшується її доступність для малозабезпечених верств населення.

Безумовно, діюча система державного замовлення буде мати ефект при її стабільному функціонуванні. Однак переходити до інших моделей, щоб зберегти необхідні пропорції між обсягами фінансових ресурсів ВНЗ та чисельністю студентів і кількістю місць державного замовлення, залишивши при цьому діючі нормативи, складно. Таким чином, на нашу думку, необхідно розробити певні показники, що відображали би взаємовідносини ринку праці, ВНЗ, держави в особі центральних органів влади, роботодавців та інші індикатори. Такі дані можна було б використовувати для оцінки ефективності роботи усіх учасників системи вищої освіти, що дало б змогу визначити напрями змін чи вдосконалення формування людського капіталу держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грішнова О. А. Людський розвиток : навч. посіб. / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2014. – 308 с.
2. Каленюк І. С. Проблеми удосконалення фінансово-економічного управління системою освіти / І. С. Каленюк // Вісник Київського Національного університету технологій та дизайну. – 2013. – №5. – С. 172-178.
3. Боголіб Т. М. Процеси капіталізації розвитку вищої освіти та університетської науки / Т. М. Боголіб // Фінанси України. – 2012. – № 11. – С. 84-94.
4. Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО) [Електронний ресурс] // UNESCO Institute for Statistics. – Режим доступу: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/isc2011-ru.pdf>.
5. QS World University Rankings 2018 [Електронний ресурс] // QS World University Rankings. – Режим доступу: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2018>.
6. Рейтинги ВНЗ України [Електронний ресурс] // Освіта.UA. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/rating/>.

7. Закон України “Про вищу освіту” від 1 липня 2014 року № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2014. - № 37-38. - Ст. 2004 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

8. Звіти Асоціації європейських університетів [Електронний ресурс] // Асоціація європейських університетів. - Режим доступу: <http://www.eua.be/activities-services/publications.aspx>.

9. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2010. - № 50-51. - Ст. 572 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

10. Варналії З. С. Фінансування державних вищих навчальних закладів України / З. С. Варналії, О. В. Красільник, Л. П. Хмелевська. – К. : Знання України, 2017. – 231 с.

11. Education at a Glance 2016: OECD Indicators [Електронний ресурс] // Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD). - Режим доступу: <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-19991487.htm>.

12. Закон України “Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів” від 20 листопада 2012 року № 5499-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2014. - № 1. - Ст. 6 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5499-17>.

13. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України “Про затвердження Методики формування середньострокового прогнозу потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці” від 26 березня 2013 року № 305 [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc72d70a-b893-48f7-98c37c5dbf3a67fd&title=NakazMinekonomrozvitkuproZatverdzhenniaMetodikiFormuvanniaSerednostrokovogoPrognozuPotrebiUFakhivtsiakhTaRobitnichikhKadrakhNaRinkuPratsi>

14. Дослідження та аналітика Українського центру оцінювання якості освіти (УЦОЯО) [Електронний ресурс] // Український центр оцінювання якості освіти. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua>.

15. Дані статистичних бюлетенів Державної служби статистики України [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

16. Постанова Кабінету міністрів України “Про затвердження нормативів чисельності студентів (курсантів), аспірантів (ад’юнктів), докторантів, здобувачів наукового ступеня кандидата наук, слухачів, інтернів, клінічних ординаторів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих

навчальних закладах III і IV рівня акредитації та вищих навчальних закладах післядипломної освіти державної форми власності” від 17 серпня 2002 року № 1134 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1134-2002-%D0%BF>.

17. Державне фінансування підготовки кадрів у вищій освіті: досвід та виклики / І. Світяшук, А. Солодько, Є. Стадний [Електронний ресурс] // Центр дослідження суспільства, 2014 - Режим доступу: http://iro.org.ua/uploads/Report_CSR_finance_HEI.pdf.

REFERENCES

1. Hrishnova, O. A. (2014), *Liuds'kyj rozvytok*, KNEU, K., 308 s.

2. Kaleniuk, I. S. (2013), *Problemy udoskonalennia finansovo-ekonomichnoho upravlinnia systemoiu osvity*, *Visnyk Kyivs'koho Natsional'noho universytetu tekhnolohij ta dyzajnu*, №5, s. 172-178.

3. Boholib, T. M. (2012), *Protsey kapitalizatsii rozvytku vyschoi osvity ta universytets'koi nauky*, *Finansy Ukrainy*, № 11, s. 84-94.

4. *Mizhnarodna standartna klasyfikatsiia osvity (MSKO)* // UNESCO Institute for Statistics, available at: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/iscid-2011-ru.pdf>.

5. *QS World University Rankings 2018* // QS World University Rankings, available at: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2018>.

6. *Rejtynhy VNZ Ukrainy* // Osvita.UA., available at: <http://osvita.ua/vnz/rating/>.

7. Закон України “Про вищу освіту” від 1 липня 2014 року № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2014. - № 37-38. - Ст. 2004 [із змінами та доповненнями] // Верховна Рада України, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

8. *Zvity Asotsiatsii ievropejs'kykh universytetiv* // Asotsiatsiia ievropejs'kykh universytetiv, available at: <http://www.eua.be/activities-services/publications.aspx>.

9. *Biudzhetyj kodeks Ukrainy* від 8 липня 2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2010. - № 50-51. - Ст. 572 [із змінами та доповненнями] // Верховна Рада України, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

10. Varnalij, Z. S. Krasil'nyk, O. V. and Khmelevs'ka, L. P. (2017), *Finansuvannia derzhavnykh vyshchikh navchal'nykh zakladiv Ukrainy*, *Znannia Ukrainy*, K., 231 s.

11. *Education at a Glance 2016: OECD Indicators* // *Orhanizatsiia ekonomichnoho spivrobitnytstva ta rozvytku (OECD)*, available at: <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-19991487.htm>.

12. Закон України “Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів” від 20 листопада 2012 року № 5499-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2014. - № 1. - Ст. 6 [із змінами та доповненнями] //

Verkhovna Rada Ukrainy, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5499-17>.

13. Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy “Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia seredn'ostrokovoho prohnozu potreby u fakhivtsiakh ta robitnychkyh kadrakh na rynku pratsi” vid 26 bereznia 2013 roku № 305 // Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy, available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc72d70a-b893-48f7-98c37c5dbf3a67fd&title=NakazMinekonomrozvitkupr oZatverdzhenniaMetodikiFormuvanniaSerednostrokov ogoProhnozuPotrebiUFakhivtsiakhTaRobitnichikhKadrakhNaRinkuPratsi>

14. Doslidzhennia ta analityka Ukrain's'koho tsentru otsiniuvannia iakosti osvity (UTsOYaO) // Ukrain's'kyj tsentr otsiniuvannia iakosti osvity, available at: <http://testportal.gov.ua>.

15. Dani statystychnykh biuleteniv Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy // Derzhavna sluzhba

statystyky Ukrainy, available at: <http://www.ukr-stat.gov.ua>.

16. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy “Pro zatverdzhennia normatyviv chysel'nosti studentiv (kursantiv), aspirantiv (ad'iunktiv), doktorantiv, zdobuvachiv naukovoho stupenia kandydata nauk, slukhachiv, interniv, klinichnykh ordynatoriv na odnu shtatnu posadu naukovo-pedahohichnoho pratsivnyka u vyschykh navchal'nykh zakladakh III i IV rivnia akredytatsii ta vyschykh navchal'nykh zakladakh pisliadyplomnoi osvity derzhavnoi formy vlasnosti” vid 17 serpnia 2002 roku № 1134 // Verkhovna Rada Ukrainy, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1134-2002-%D0%BF>.

17. Derzhavne finansuvannia pidhotovky kadriv u vyschij osviti: dosvid ta vyklyky / I. Svitiashuk, A. Solod'ko, Ye. Stadnyj // Tsentr doslidzhennia suspil'stva, 2014, available at: http://iro.org.ua/uploads/Report_CSR_finance_HEI.pdf.